

Szentmártoni Szabó Géza

Kolozsvári Márton és György Szent György-szobrának története

Az Anjou-korban és Zsigmond király uralkodása idején, a lovagi életforma magyarországi elterjedése során került előtérbe Szent György kultusza. Károly Róbert 1326. április 24-én Visegrádon alapította meg a világi jellegű Szent György-lovagrendet. Az alapítólevél egyik fennmaradt példányán az épen maradt viaszpecsét a sárkányölő jelenetet ábrázolja.¹

A Kolozsvári testvérek, Márton és György, 1373-ban készítették el Szent György vitéznek a prágai várban álló lovas szobrát. Több magyarországi templomban maradt fenn Szent György-oltár vagy a sárkányölőt a megmentett leánnyal együtt megjelenítő falkép. A közkeletű ábrázolások előképeként felsejlik a görög mitológia két jelenete: a Pegasuson lovagló Bellerophon küzdelme Chimerával, illetve az Andromédát a szörnytől megmentő Perseus története. A mártírként tisztelt szent ünnepnapja április 24-ére, azaz a Bika-csillagkép uralmának naptári kezdetéhez került, talán a kereszténységgel a IV. század közepéig versengő Mithras-kultusz igen elterjedt, kárpont is egységesen megformált bikaölő jelenetének feledtetése érdekében.

Szent György középkori legendájának képi és szobrászati megjelenítése főként a sárkány megsebesítésének és megölésének elbeszélésére szorítkozott. Ebben az elképzelt jelenetben négy szereplő vonult fel: György vitéz és a lova,

¹ A Szent György lovagrend alapítólevelének viaszpecsétje a Magyar Nemzeti Múzeumban. Fidler Antal erről készült metszete (*Acta litteraria Musei nationalis Hungarici, tomus I., Budae, 1818, 384.*)

a megmentésre váró királylány és a sárkány. A XVI. század eleji *Érdy-kódex* karthauzi szerzetes fordítója ekként adta elő a legendabeli viadalt:²

„Mikoron ezeket beszéllenek, íme, az nagy sárkány felemelé ő fejét az tóból, és reájok kezde jönni. Ottan az királ leánya reszketni kezde, és mondá Szent Gyergy vitéznek: Fuss el hamarsággal! Ottan azért Szent Gyergy lovára ile, és szent keresztnek jegyével magát megjegyzé, és az sárkány ellen nyomolék. És csúcsáját erésen mefogótozván, és ennen magát Úr Istennek ajánlván, neki eklelé, és az sárkánt az feldre leejté. És mondá az leánnak: Ódd el övedet és vesd nyakára az sárkánnak; semmit ne félj jó leányom! Mikoron azt tette, úgyan követi vala őtet, mint az szilígy bestye.”

A teljes *Szent György-legendát* az 1320–1340 között készült *Magyar Anjou-legendárium* képsorozatban mutatta be. A sárkánnyal való viadal képét a miniátor, az *Érdy-kódex*ben olvashatóval megegyezően, úgy festette meg, amint a leány ráveti az övét a Szent György által megsebzett sárkányra.³ Más ábrázolásokon a rettegő leány egy sziklaormon állva nézi az éppen folyó küzdelmet. Ilyen ábrázolás maradt fenn a Szatmár vármegyei Tarpán is, ahol 1984-ben a református templom északi falán olyan XV. század eleji freskókat tártak fel, amelyek egyikén Szent György viadala látható.⁴ A kettős keresztet viselő vitéz almásderes paripán, azaz fehér pettyes szürke lovon ülve, dárdával döfi torkon a sárkányt.⁵ A királylány összetett kézzel áll a sziklán.

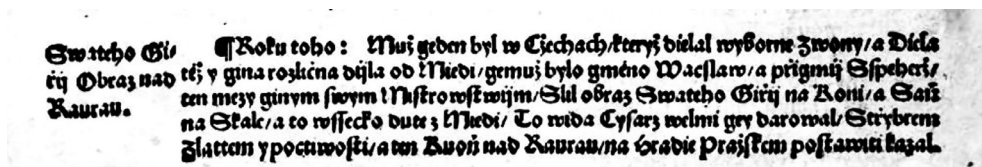
² *Szent György mártírnak innepéről.* = *Érdy-kódex* (1526–1527), 265.

³ *I. de sancto Georgio, quomodo interfecit draconem.* = *Magyar Anjou legendárium*, kiad. Levárdy Ferenc, Budapest, Magyar Helikon–Corvina, 1975: XXII / Szent György, 90. (v: 54v)

⁴ Lángi József, *Tarpa, református templom* = *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján. Második kötet*, szerk. Kollár Tibor, Nyíregyháza, 2013, 338–340.

⁵ Veronában, a Basilica di San Zenóban látható a tarpaival jól összevethető XIV. századi Szent György-freskó.

A XIV. század vége óta áll a prágai várban a Kolozsvári testvérek Szent György-szobra, amely a középkor egyik nagyszerű műalkotása, és amelynek magyarországi előtörténetét, a szobor alkotóinak kilétét, lépésről lépésre haladva, csupán több száz év után sikerült kideríteni. A magyar művészettörténészek immár több mint száz esztendő óta igen sok értékelést és vitacikket írtak a szobor eredetéről, kiválóságáról és rejtély övezte alkotóiról. A kutatások szorosan kapcsolódnak a mára elpusztult XIV. század végi nagyváradi királysobrokhhoz, kiváltképpen Szent László megcsodált lovas szobrához.⁶

A prágai várban álló sárkányölő Szent György-szoborról elsőként Václav Hájek z Libočan (1499–1553) cseh történétíró tett rövid említést 1541-ben az anyanyelvén kiadott cseh krónikájában, mégpedig az 1373-as év eseményei között.⁷ Ő úgy vélekedett, hogy egy bizonyos Václav Špěhář, avagy Wenzel Späher volt a szobor alkotója. 1596-ban Johann Sander német fordításában is megjelent Hájek cseh krónikája.⁸ Ezt később újra kiadták: 1697-ben Nürnbergben, 1718-ban pedig Lipcsében. Sander furcsa módon a Späher nevet is lefordította, így lett belőle Wenzel Kundschafter. Németül mindkét szó kémet, felderítőt jelent. A szoborra vonatkozó szöveg magyarra fordítva így szól:

Sz. György lovas szobra a prágai vár vízköpő csöve felett: Ugyanebben az évben [1373-ban] akadt egy ügyes ember Csehországban, aki pompás harangokat, ágyúkat és egyéb ércműveket öntött, Wenzel Späher néven. Több mesterműve között Szent György lovas szobrát és a sárkányt a sziklán; mind rézből és belül üregesen öntötte ki, amelyet Károly császár arannyal és ezüsttel gazdagon bevonatott, valamint a kiöntött lovat és sárkányt a prágai vár vízköpő csatornája fölé állíttatta.

⁶ Czakó Elemér, *Kolozsvári Márton és György XIV-ik századi szobrászok*, Budapest, 1904; Balogh Jolán, *Márton és György kolozsvári szobrászok*, Erdélyi Múzeum, 1934, XXXIX/1. szám, 107–136.; Balogh Jolán, *Varadinum * Várad vára, I–II. Bp.*, 1982; Pogány-Balás Edit, *Kolozsvári Márton és György Szent György szobrának antik előképéről*, *Művészettörténeti értesítő*, 24 (1975), 1–16.; Marosi Ernő, „Opus Imaginis Sancti Georgii” = *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon* (Művészettörténeti Füzetek, 23), Budapest, 1995, 86–123.

⁷ Václav Hájek z Libočan, *Kronyka czeska*, Praga, 1541, CCCXXXVIIv.

⁸ Wenceslaus Hagecius von Libotschan, *Böhmische Chronik vom Ursprung der Böhmen, von ihrer Hertzogen und Könige, graffen, Adels und Geschlechter Ankunfft*, übersetzt von Johann Sandel, Prag, 1596. – Hana Marková, Hájek's „Kronika česká” (1541) und die deutsche Übersetzung von Johann Sandel (1596), *Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei, Neue Folge* 1 (1991), 136–147.

A szobor, amelyet eredetileg talán belső térbe szánhattak, a Mihulka-torony közelében lévő kutat díszítette, ahol egy 1541. június 9-én támadt tűzvészben megsérült. Ekkor a toronyból lezuhanó gerenda a lovas jobb karját a lándzsával együtt letörte. A palota kapujához átvitt szobrot javító kézműves a kellesténél magasabbra forrasztotta vissza a vitéz döfő kezét. Jiří Trnický cseh nyelvű versének tanúsága szerint, 1562. szeptember 20-án, a Miksa cseh királlyá választásakor rendezett lovagi játékok során, a nézők felmásztak a több mint száz eszten-deje ott álló szoborra („Snad více než od sta let bez pohnutí“), amely ledőlt a talapzatáról, és a ló feje némileg megrongálódott.⁹ 1573 májusában a szobron álló vízköpőt (Röerkasten ... darauf das gegossen Bild der Ritter Sanct Georg stehen soll), ugyanezen év októberében pedig a szobrot javították, amint ezt a fennmaradt számlák igazolják.¹⁰

A szobor kiemelkedő sziklát utánzó részéről ma már hiányzik a királylány kicsiny alakja. Hasonló lehetett a megoldás a Tarpán feltárt falképen ábrázolt jelenethez, ahol a királylány ugyancsak a lovag előtti sziklafokon áll. A kompozícióban fontos szerepet játszó leány egykori figurája már 1541-ben is hiányzott,

⁹ Adolph Pleischl, *Beiträge zu einer medicinischen Topographie Prags, der Hauptstadt Böhmens*, Prag, 1836, 25–35.

¹⁰ Czako Elemér, *Kolozsvári Márton és György XIV-ik századi szobrászok*, Budapest, 1904, 17. – *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*, XII. Band, Wien, 1891, XLVIII (8144. tétel)

hiszen Václav Hájek cseh krónikájának szoborleírásában csupán a lovagot és lovát, valamint a sárkányt említette meg. A leány figuráját akkor távolíthatták el, amikor a szobrot kútszoborrá alakították át, és a szökőkút sárkányfejes vízköpőjét illesztették annak megüresedett helyére.

A viaszvesztéses eljárással készült prágai szobor lovát alkotói, a tarpai fal-képen levőhöz hasonlóan, almásderesnek ábrázolták a bronz felületén sorjázó foltszerű formákkal. A paripa farkán lévő csomózás és a lószerszámok is magyarországi előképekre utalnak.¹¹

1710-ben Karl Adolf Redel (1659–17??) részletesen írt a szoborról a Prága nevezetességeiről szóló könyvében:¹² „Auf der Lincken des Pferdes ist S. Georgii Schild, auf welchem ein güldenes Creutz, und auf solchem die Inscriptio, von wem, und wann diese Statua gesetzet worden.“ Azaz: A ló bal oldalán van Szent György pajzsa, amelyen aranyozott kereszt van, és azon a felirat, hogy ki és mikor készítette ezt a szobrot.

1749-ben elveszett ez a pajzs, amely talán Szent György alakjának bal karján függött, de szerencsére annak latin feliratát ketten is feljegyezték: 1677-ben a jezsuita Bohuslav Balbín (1621–1688) *Epitomae*-jában a következőképpen:¹³

„Hagek Wenceslaum Speherz laudati operis authorem nominat, at ipsa inscriptione, quam ex aere descripsi, refellitur, quae sic habet: A. D. MCCCLXXI-II hoc opus imaginis S. Georgii per Martinum et Georgium de Clussenberch confalatum est.“ Azaz: Hagek a dicséretes műalkotás készítőjének Václav Špehř-et nevezi meg, ám magán a feliraton, amelyet a bronzról másoltam le, ez megcáfolódik, amely így szól: Az Úr 1373-dik esztendejében ezt a művet, Szent György képmását, Kolozsvári Márton és György öntötte egybe.

1700-ban Jan František Beckovský (1658–1725) cseh nyelven írt történeti művében a Balbínnál olvashatóval azonos feliratot közölt.¹⁴ 1681-ben Bohuslav Balbín egy másik könyvében hosszasan méltatta a szobor szépségét:¹⁵

„S. Georgii Equestris statua, (quam modo nominaveram) miraculo est artificibus; ex aere campano constat; Equi, et Sancti Equitis lineamenta tanta diligentia expressit artifex, ut nihil magis; minimae venulae, et fibrae, et quidquid usquam in Equo vivit, vivit in aere; praecipuum mihi visum semper est, quod et conatum Equi in saltu, et Equitis totius sese saltui accommodantis flexum ad unguem expresserit. Fabricatum hoc opus est An. 1373. Carolo IV. regnante, ut in Epitome narravi; sub hac statua aqua dulcis, et fontana syphonibus, Dracone aquam vomente, magno impetu salit.“

Azaz: Szent György lovas szobra (amint éppen megnevezhetném) bámulatot kelt mívésségeivel; harangérből készült; a ló és a szent lovag körvonalait oly nagy gondossággal alakította ki a művész, hogy nincs kívánatosabb; a legkisebb

¹¹ László Gyula, *Kolozsvári Márton es György Szent-György szobrának lószerszámja*, Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1942.

¹² Carl Adolph Redel, *Das sehenswürdige Prag*, Nürnberg und Prag, 1710, 73.

¹³ Bohuslaus Balbinus, *Epitomae historica Rerum Bohemicarum, Lib. III*, Pragae, 1677, 379. (cap. XXI.)

¹⁴ Jan Frantisek Beckovsky, *Poselkyně starých příběhův českých*, Praha, 1700, 587.

¹⁵ Bohuslaus Balbinus, *Liber III. decadis I. Miscellaneorum historicorum Regni Bohemiae*, Pragae, 1681, 126.

erek és szőrök, és bármi valahol él a lovon, él a bronzon; kitűnő látvány mindig nekem, és az, ahogy a ló gyürkőzését az ugrásra, és a magát az ugrásnak teljességgel átadó lovag erőlködését hajszálnyi pontossággal ábrázolta. Ez az alkotás 1373-ban készült el, IV. Károly uralkodása idején, amint az *Epitomé*ban elbeszéltem. Eme szobor alatt kellemes víz van, és a forrás a csatornákból egy vizet okádó sárkány által, nagy buzgással folyik ki.

1757-ben a szobrot előbb az óvárosi városháza elé, majd a Szent Vitus-székesegyház mellé helyezték át. 1749-ben ellopták róla a pajzsot.¹⁶

1784-ben Franz Pubitschka (1722–1807) prágai jezsuita történész kronológikus cseh történeti művében, meglepő módon, a helyes német névalakban idézte a Szent György-szobor feliratát, amikor ugyanott Václav Hagek téves adatát cáfolta:¹⁷ „Die lesebare Unterschrift nennet die Künstler Martin und George von Clussenburg so deutlich; daß ich nicht begreife: wie Hagek einen gewissen Wenzel Speherz die Ehre zuschreiben kann.” Azaz: Az olvasható aláírás olyan világosan nevezi meg a Clussenburgból származó Márton és György művészeket, hogy nem értem, miként tulajdoníthatja Hagek az elismerést egy bizonyos Wenzel Speherznek.

Innen már csak egy lépés lett volna felismerni, hogy Clussenburg alighanem az erdélyi Kolozsvárral lehet azonos. Nem így történt. A XIX. századi német szakírók nem tudtak mit kezdeni a számukra ismeretlen városnévvel, ezért a légből kapott Clussenbach névforma alapján próbáltak az alkotók nyomára lelteni. Ám ez a változat sem adott nekik támpontot arra, hogy a prágai Szent György-szobor alkotóinak valós származási helyére fényt derítsenek. 1879-ben Wenrich Vilmos (1822–1895) erdélyi szász tudós vette észre, hogy a feliratban olvasható Clussenberch Kolozsvár korai szász elnevezésének némileg torzult változata, majd a hozzákapcsolt Márton és György személynevek révén megállapította, hogy a prágai Szent György-szobor alkotói ugyanazok a művészek voltak, mint akik Nagyváradon Szent László királyról 1370-ben álló, majd 1390-ben lovas szobrot készítettek.¹⁸ Weinrich még egy érdekes bizonyítékkal hozakodott elő:

„Nevezetes e tekintetben még egy más jelenet is. Miskolczi István Szent László lováról beszélvén, azt mondja: Equi dexter testiculus grandior est altero.¹⁹ Érdekesebbnek tartottam ezen észrevételt, mintsem hogy elmulasztottam volna Prágában is Szent György lován a testiculusi arányokat vizsgálni, és valóban, ott is az állatnak ily módon való alakítását találtam. Mindezeknek alapján tehát kétséget nem szenved, hogy a prágai emlékből hazai művészeink egy munkáját bírjuk.”

Ennek a jelentős felfedezésnek, a bronzból öntött ló eltérő méretű heréin kívül, a további bizonyítékai a következők. A Weinrich által említett Miskolczi Csu-

¹⁶ Balogh Jolán, *Márton és György kolozsvári szobrászok*, Erdélyi Múzeum, 1934, XXXIX/1. szám, 136.

¹⁷ Franciscus Pubitschka, *Chronologische Geschichte Böhmens des 5ten Theils 1ter Band. Unter den Zwischenkönigen, und dem K. Karl IVten: 5. Theil I. Band, 5.*, Prag, 1784, 597.

¹⁸ Wenrich Vilmos, *Néhány szó két hazai művészről*, Századok, 1879, a vidéki kirándulás melléklete, 122–125.

¹⁹ A ló jobb heréje nagyobb a másiknál.

lyák István (1575–1645) református prédikátornak köszönhetjük, hogy ismerjük a Szent László-szobrok egykori feliratait, mert ezeket 1609. június 27-én, egy Váradon rendezett egyházi ülés idején lemásolta és beírta diáriumába.²⁰ Kézirata leszármazottjai révén jutott Keresztesi József (1748–1812) szalacsi református lelkész birtokába. 1804-ben ebből a dokumentumból közölte az egykori feliratokat Schedius Lajos,²¹ majd 1806-ban Keresztúri József Alajos.²² A diárium ma már az Országos Széchényi Könyvtárban van.²³ A szentkatolnán lakó Polos István, Apafi Mihály fejedelem birtokigazgatója, 1671-ben ugyancsak feljegyezte a lovas szobornak a Miskolcziéval egybevágó feliratát, ám az ő 1669–1676 között írogatott naplókönyve csak a XX. században vált ismeretessé.²⁴ A bronztáblákról lemásolt feliratok a következők:

„In ipso Arcis ingressu ad dextram aenea S. Ladislai regis imago aeneo equo insidens, quondam integra, et tota auro splendens, in dextra habet asciam lignariam quasi sectionem minitans. Equi dexter testiculus grandior est altero. Subtus equum in aenea tabella haec leguntur:

Anno M390. die XX. mensis Maii rege Sigismundo et Maria regina feliciter regnantibus, hoc opus fieri fecit Reverendus in Christo pater d. Joannes Episcopus Varadiensis per Magistros Martinum, et Georgium de Colosvar, in honorem Sancti Ladislai Regis.

E regione tres homines ibidem aenei pedes stantes. Primus ad sinistram habet ensem catena e collo pendentem, cum securi, calcaribus et tabella, cum hac inscriptione:

Anno d. MCCC40. Serenissimo Principe regnante domino Ludovico rege Ungariae - - - Venerabilis Pater d. Demetrius Episcopus Varadiensis fieri fecit has Sanctorum imagines per Martinum et Georgium filios Magistri Nicolai pictoris de Colosvar.

Secundus habet pomum aureum cum cruce, gladio non evaginato catena ligato, habet quoque calcaria.

Tertius imberbis est tenens sceptrum regale: qui habet gladium, pugionem, calcaria, et tabellam cum nota † Horum nomina vulgo circumferentur, quod sint Ladislaus, Stephanus ac Emericus.”

A várba belépve jobb felől Szent László király ércszobra érclovon ülve, hajdan ép és egészen aranytól ragyogó, jobbjobban favágó szekercét tart, mintegy vá-

²⁰ Miskolczi Csulyák István, *Diarium apodemicum*, fol. 101r. OSzK, Kézirattár.

²¹ Schedius Lajos, *Zeitschrift von und für Ungarn*, 1804, 86–87.

²² Josephus Aloys Kereszturi, *Compendiaria descriptio foundationis, ac vicissitudinum episcopatus, et capituli M. Varadinensis, Pars secunda*, Magno-Varadini [Nagyvárad], 1806, 230–234.

²³ Marosi Ernő, *Márton és György kolozsvári szobrász testvérpár = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, középkor és kora újkor VII*, főszerk. Kőszeghy Péter, Balassi Kiadó, Budapest, 2007, 310–315. (A diárium azon lapjának hasonmásával, amely váradi szobrok leírását tartalmazza.)

²⁴ V[arjú] E[lemér], *Kolozsvári Márton és György váradi királyszobraitól*, *Archaeologiai Értesítő*, 39 (1920–1922) 103–104. – Boér Ilka, *Balogh Jolán levelezése a Székely Nemzeti Múzeummal (1942–1943)*, Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2012–2013, 319–326.

gással fenyegetve. A ló jobb heréje nagyobb a másiknál. A ló alatt kis érc táblán ezek olvashatók:

Az Úr 1390. esztendejében, május hó 20. napján, Zsigmond király és Mária királyné szerencsés uralkodásakor valósította meg ezt az alkotást a Krisztusban tisztelendő János atya, váradi püspök, a Kolozsvárról való Márton és György mesterek által Szent László király tiszteletére.

Ezen a területen három, ércből való ember ugyanott gyalogosan áll. Az elsőnek balra a nyakából láncon lógó kardja van, bárdal, sarkantyúkkal és táblával, ezzel a felirattal:

Azaz: Az Úr 1470. esztendejében, a felséges fejedelem, Lajos király úr uralkodása idejében, - - - a tisztelendő úr, Demeter atya, váradi püspök valósította meg ezen szentek szobrait Márton és György, a Kolozsvárról való festő, Miklós mester fiai által.

A másodiknak aranyalmája van kereszttel, láncon lógó, ki nem vont karddal, sarkantyúi is vannak. A harmadik szakálltalan királyi jogart tart, van kardja, tűre, sarkantyúi, és táblája ezzel a jellel: † Ezek neveiről közönségesen azt híresztelik, hogy ezek László, István és Imre lennének.

Ezekből a feliratokból derül ki, hogy a szobrok két alkotója, Márton és György, testvérpár volt, az apjuk, Miklós mester pedig festő. A három gyalogos király-szobor készítésének 1440-es évszáma valószínűleg téves olvasat 1470 helyett. Nagy Lajos király ugyanis 1342–1382 között uralkodott; az Itáliát is megjárt megrendelő, Futaki Demeter pedig 1345-től haláláig, 1372-ig volt váradi püspök. A lovas szobor megrendelője már az utóda, Cudar János volt, aki 1383–1395 között volt az egyházmegye püspöke.

Az elkövetkező kétszáz évben sokan írtak elismeréssel és csodálattal a szobrokról. Janus Pannonius is beszélt hozzájuk Váradtól búcsúzó versének soraiban: „Aurati pariter valetе reges!” Azaz: Isten hozzátok együttesen, aranyozott királyok! Illetve: „At tu, qui rutilis eques sub armis / Dextra belligeram levas securim.” Azaz: Ám te, aki lovagként vöröslő fegyverzetben / Jobbodban harci bárdot tartasz. A *Peer-kódex*-ben fennmaradt, XV. század végi, váltakozóan latin és magyar nyelvű Szent László-énekekben is előkerül a lovas szobor magasztalása:²⁵ „Tua imago sita est in muro alto / Splendet ut Sol, fulget ut aurum.” – „Képed feltötték az magas kőszálla, / Fénlik, mint nap, sajog, mint arany.” Bonfini és Oláh Miklós röviden írtak róla. A reformáció idején Szkárosi Horvát András már ostromozta az általa bálványnak tekintett lovas szobor tisztelőit. 1549-ben „Mind ez világnak, ím, esze veszett” kezdetű, Tállyán szerzett zsoltárparafrázisában ezeket írta:²⁶

Várad nagy kárt téssz mind ez országnak,
Hogy véget nem vetsz a sok vakságnak,
Csak zabot pallasz az nagy érc lónak,
Hiszem Istent alítod vaknak.

²⁵ *Középkori magyar verseink*, szerkesztette Horváth Cyrill, Budapest, 1921, 222–224.

²⁶ Huszár Gál énekeskönyvében: *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretnek*, (Debrecen), 1560, P5v–P6r.

Oly igen féltem az török császárt,
Meg ne jargalná Szent László lovát,
Fogva ne vinné sok kövér papját,
Akik kerengik szép koporsóját.

Fél évszázaddal később, a törökök valóban meg akarták jargalni Szent László lovát, amikor 1598. október 3-a és november 3-a között megostromolták az éppen királyi kézen levő Váradot. A kísérletük azonban akkor még kudarcba fulladt. Egy másik császár, a német-római, azaz Rudolf magyar és cseh király is szívesen birtokba vette volna a szobrokat, mert úgy hallotta, hogy közöttük van Mátyás királyé is. December 1-én Mátyás főherceg azonban tájékoztatta, hogy a szobrok másokat ábrázolnak és nehezen szállíthatók, sőt a nép is babonásan ragaszkodik hozzájuk. Rudolf, megtudván, hogy nem világi, hanem vallási hátterűek a szobrok, elvetette a tervét.²⁷

Várad 1598-as ostromát elbeszélve Istvánffy Miklós (1538–1615) is kitért a lovas szobor és környezete rövid leírására.²⁸ Ugyanezen ostrom kapcsán az erdélyi történetíró, Szamosközy István (1570–1612) volt az, aki kéziratoss történeti művében, a feliratok alapján, az ottani királyszobrok alkotóiról is megemlékezett.²⁹ Elismerő szavai magyar fordításban:³⁰

Az ő emlékezetére szentelt lovas szobor mind a mai napig megvan Váradon: Zsigmond király és Mária királynő uralkodása alatt János, a város püspöke állíttatta, bronzból öntötték, annak idején teljes nagyságban arannyal volt bevonva; éppen akkora, mint egy lovas, amekkorának Antonius császárt a római Capitolium magaslatán, Gattamelatát Padovában, Bartholomaeus Colleoneust Velencében csodálhatjuk, bár ez a miénk nem olyan tökéletes művészettel készült, hiszen idevalósi, kolozsvári Polyclitusok:³¹ Márton és György készítették, amint ugyanitt a szobor felirata hirdeti. Maga a király amazon bárdot tart magasra emelt jobb-jában, mellette három gyalogos királyalak áll ugyancsak bronzból, a háromkirályok képmása, akik a kisedd Messiást legelsőként tisztelték meg ajándékaikkal.

1604-ben Szenci Molnár Albert (1574–1634) magyar–latin szótára ajánlólevegében hasonlóan beszélt Szent István, Szent Imre és Szent László gyalogos szobrairól.³² Magyarra fordítva: [A magyarok] az ezután következő századokban,

²⁷ Horváth Mihály, *Magyar regesták a bécsi császári levéltárból 1118–1605*, Magyar Történelmi Tár, IX. kötet, Pest, 1861, 95–96. (Bécs, Österreichisches Haus-Hof- und Staatsarchiv. Abt. „Ungarn“. Fasc. 132.)

²⁸ Nicolaus Istvánfi Pannonus, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*, Coloniae Agrippinae, 1622, 731.

²⁹ Szamosközy István *Történeti maradványai 1566–1603*. Az erdélyi fejedelmek birtokában volt eredeti példányról kiadta Szilágyi Sándor, *második kötet, 1598–1599*, Budapest, 1876, 167.

³⁰ Szamosközy István, *Erdély története [1598–1599, 1603]* második kiadás, fordította Borzsák István, Magyar Helikon, Budapest, 1977, 138–139.

³¹ Polükleitosz a Kr. e. V. században élt, bronzszobrairól híres szobrász volt.

³² Szenci Molnár Albert, *Nuncupatoria epistola. = Dictionarium Ungarico-Latinum*, Noribergae, 1604, (3.)

a boldogságos szűzön kívül, különösen a közönségesen háromkirályoknak nevezett napkeleti bölcseket tisztelték, mivel őket tulajdon őseiknek vélték. Ezért is állították fel bronzszobraikat Váradon, a főtemplom előtti téren, amelyek a hagyomány szerint egykor színtiszta arannyal voltak bevonva.³³

1621. július 8-án a városon átutazó Révay László (1600–?) kissé felületesen olvasta el a lovas szobor feliratát, mert ezt jegyezte fel naplójába:³⁴ „érkeztünk Váraddá. Szent László királyt öntette egy kolozsvári ötves anno 1390.”

1659-ben, csaknem négy évtizeddel szerzője halála után jelent meg Révay Péter (1568–1622) koronaőr könyve, a *De monarchia*, amelyben ő is magasztalóan szólt a lovas szoborról: „corpus mandatum tumulo Varadini, ubi in ipso templi aditu posita est equestris statua Ladislai, ut mole aenea insignis, ita opere et artificio admirabilis.”³⁵ Azaz: László testét Váradon tették sírba, ahol éppen a templom bejáratánál helyezték el lovas szobrát, ez amennyire nevezetes az ércötmege miatt, épp annyira csodálandó alkotásként és mesterműként.

Mathias Miles (1639–1686) szász történetíró 1670-ben kiadott német nyelvű erdélyi krónikájában ugyancsak szót ejtett Szent László lovas szobrának készítése idejéről és annak két alkotójáról. Magyarul: Az Úr 1389. esztendejében Sz. Ladislao tiszteletére teljes ércszobrot, soha nem romlandó emlékezetre, készített két kolozsvári mester, Martino és Georgio vörösrézöntők (amint a rajta lévő írás tanúsítja).

1660. július 14-én a törökök ismét ostromolni kezdték Váradot. A védők a szabad elvonulást választva, augusztus 27-én feladták a várost. Nem sokkal ezt követően kereste fel a várost a török világotuzó, Evlia Cselebi, aki könyvében szót ejtett az ottani szobrokról és szétverésükről.³⁶ A török szöveg magyar fordítása:

Várad várának talizmánjai. Várad belső vára előtt néhány híres uralkodónak szobra állott. Némelyike bronzból volt s lovon ülő helyzetben volt felállítva. Fácseti Ali aga azt mondá, hogy miféle bélpoklos bálványszobrok ezek? S lovát neki ugratván, szablyáját úgy dobta az említett bronzszoborhoz, hogy annak a szobornak jobb karját egyszerre leszakította, mint egy ugorkát. A többi nép is kardjával csapott erre a bálványra. Némelyeknek a kardjuk darabokra törött, de Ali agának régi német kardja volt s néhány bálványt összevagdalt vele. Ezek a szobrok oly szépek voltak, hogy mindegyik ragyogott az aranytól, mindegyik felért egy-egy Rumélia-tartomány adójával. Szemeik éjjel-világító kőből, körmeik húszkarátos gyémántból voltak, némelyiknek kezében drágaköves, zománcos buzogány és dárda volt, derekukat öv, vállukat pajzs díszítette. Némelyik lóháton ülve, másik pedig gyalog volt; aki lovaikat látta, azt vélte, hogy elevenek. Mindegyiknek a termete felért két ember természetével.

³³ Szenci Molnár Albert *Válogatott művei*, Tolnai Gábor irányításával sajtó alá rendezte Vásárhelyi Judit, Magvető Kiadó, Budapest, 1976, 179. Az *Ajánlólevél* Borzsák István fordítása.

³⁴ Révay László Naplójából = *Bethlen Gábor krónikásai, krónikák, emlékiratok, naplók a nagy fejedelemtől*, összeállította, bevezette és jegyzetekkel ellátta Makkai László, Gondolat Kiadó, Budapest, 1980, 269.

³⁵ Petrus de Rewa, *De Monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae*, Francoforti, 1659, 8.

³⁶ *Evlia Cselebi török világotuzó magyarországi utazásai 1660–1664*, második kiadás, fordította Karácson Imre, Gondolat Kiadó, Budapest, 1985, 61–63.

Cselebi még azt is elmondta, hogy a szobrokat Ali pasa szerdár, egyéb zsákmányolt kincsekkel együtt, ökrös szekereken Belgrádba szállíttatta. Ott a főszerdár megparancsolta, hogy a váradi várból hozott ércszobrokból ágyút öntsenek. Egy szobrot ferhádi kalapácsokkal százezer baj és vesződség között összetörtek, ezután tűzbe tették azt, csakhogy lehetetlen volt megolvasztani, azért végtére kihúzták a tűzből és felhagytak a munkával.

Szalárdi János (1601–1666) erdélyi történetíró is megírta, hogy a törökök „az három oszlopon álló, és IV. László király lovas, nagy mesterségesen öntetett statuáit, állóképeit, hogy nekik mintegy religiójok volna semmiféle képeket nem szenvedni, mindenestül diribról-darabra roncsolták vala”.³⁷ A várban hagyott töredékéből talán maradhatott néhány darab az utókorra. Egy 1857-ben megjelent, Nagyváradot bemutató újságcikk, amely Horváth Mihály (1809–1878) történetíró könyve nyomán,³⁸ az egykori királysobrokról is megemlékezett, úgy tudta, hogy „Sz. László aranyozott lovagszobrának egy töredéke, a ló egyik lábának patája látható a Nemzeti Múzeumban”.³⁹ A derék újságíró híradását azonban semmi nem igazolja.

A Kolozsvári testvérek nagy művészi értéket hordozó Szent György-szobra arra is alkalmas, hogy általa hitelt adhatunk a Szent László elpusztult váradi lovas szobrát magasztaló hajdani leírásoknak. Ez a szobor megformálásban a prágaihoz nagyon hasonló lehetett, ám méreteiben jóval meghaladta azt. A gyalogos szobor látványát talán a legjobban az az üvegablak őrizte meg, amely Bazel egykori kartauzi kolostorának templomában maradt fenn. Ezt a „Ladislaus rex Hungariae” feliratú, színes üvegfélművet 1418-ban készítették a konstanzi zsinaton részt vevő Kanizsai János (c.1350–1418) esztergomi érsek megrendelésére.⁴⁰ A lovas szobrot pedig, ha kicsiny formában is, de szemléletesen ábrázolja II. Ulászló király 1499-ben kibocsátott guldenjén a hátoldali veret.⁴¹

A nagyváradi királysobrok feliratainak latin szövegében Kolozsvár magyar neve szerepelt a két alkotó, Márton és György származási helyeként. A testvérpárt 1373-ban ugyancsak együtt említő prágai feliratba ugyanezen erdélyi város nevének német változata került, amelyet a XVII. század végén tévesen Clussenberchnek betűztek ki. Az oklevelekben a XIII–XIV. században szereplő magyar „Clusvar” szász tükörfordításaként jelent meg a „Clusenburg” változat, amelyet az élő beszéd nyomán leírhattak akár Clussenburch formában is.⁴² Ez a névalak szerepel a kolozsvári Szent Mihály-plébániatemplom és annak fiókegyháza, a Szent Jakab kápolna számára 1348-ban kiadott búcsúengedélyben: „ecclesia parochialis Sancti Michaelis Archangeli in Clusenburg ac capella Sancti Jacobi eius

³⁷ Szalárdi János *Siralmas magyar krónikája*, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Szakály Ferenc, Budapest, 1980, 633.

³⁸ Horváth Mihály, *Az ipar és kereskedés története Magyarországon, a 14. század elejéig*, Buda, 1842, 267–268.

³⁹ *Nagy-Várad*, Vasárnapi Újság, Pest, 4 (1857) június 21., 25. szám, 230.

⁴⁰ Szentmártoni Szabó Géza, *Kanizsai János esztergomi érsek korabeli portréja és címere Bazelban*, Turul, 84 (2011), 4. füzet, 137–139.

⁴¹ Lásd még: Szentmártoni Szabó Géza, *László király, a szent és a lovag*, Napút, 2017, 8. szám, 48–56.

⁴² Márki Sándor, *Kolozsvár neve*, Földrajzi Közlemények, 1904, 406.

filia Transilvaniensis diocesis.”⁴³ (Csak jóval később, téves népetimológiai fejleményként alakult ki a német Clausenburg elnevezés, illetve a humanista latin Claudiopolis.)

A feltevések szerint Nagy Lajos magyar király akkor küldte volna ajándékba a Szent György-szobrot, amikor 1373. június 1-jén egyezséget kötött arról, hogy kétéves leányát, Anjou Máriát (1371–1395) eljegyzi IV. Károly német-római császár és cseh király fiával, az ötéves Luxemburgi Zsigmonddal (1368–1437), a majdani magyar királlyal.⁴⁴ Az időpont egybevág a szobron egykor szereplő készítési dátummal. A városnév pedig a megajándékozott császár által beszélt német nyelvhez igazodik.

Érdeemes megjegyeznünk, hogy a két évtized eltéréssel készült váradi szobroknál bronztáblákon voltak a feliratok. A köztes időben alkotott Szent György-szoborhoz

viszont nem tartozott Prágában bronztábla, hanem a pajzson volt a felirat. Ez arra utalhat, hogy eredetileg máshová szánhatták ezt a művet, a pajzsot utólagosan, új dátummal helyezhették rá.

⁴³ Jakab Elek, *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez. Első kötet*, Buda, 1870, 105.

⁴⁴ *Magyarország történeti kronológiája, I. kötet. A kezdetektől 1526-ig*, főszerkesztő Benda Kálmán, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, 222.

A Kolozsvári testvérek lóháton ábrázolt szentekről kapták a keresztnévüket: egyiküket a köpenyét a koldussal megosztó Szent Mártonról, másikat pedig a leánymentő és sárkányölő Szent Györgyről. Talán a keresztnéveik is arra inspirálhatták őket, hogy egy harmadik lovas szentet, Szent László királyt is megmintázzák. Talán éppen ők találták ki, hogy a csatabárd legyen a lovagként megjelenített magyar király jelképe, hiszen szobrainál nekik kellett megalkotniuk az ábrázolás alaptípusát. Ebben segíthette őket a sárkányölő szent addigra már kialakult ikonográfiája.

Amikor a XIX. század végén egyértelműen kiderült, hogy a prágai Szent György-szobor alkotói magyarországi művészek voltak, itthon is látni szeretnék volna műüket. Ferenc József király a szoborról két gipszmásolatot készíttetett. Az egyiket az Erdélyi Múzeumnak, a másikat pedig a fővárosnak ajándékozta. Ezekről 1904-ben Róna József öntödéjében három bronzmásolatot készítettek. Kolozsvárott állították fel az első példányt, amely 1960-ban került mai helyére, a Farkas utcai református templom elé. A második példányt Budán, a Halászbástya főlépcsője mellé helyezték. A harmadik példány, Stróbl Alajos kérésére, 1906-ban a pesti Epreskert szoborparkjába került. Onnan azonban később a Nemzeti Múzeumba vitték át, a helyére pedig e másolat másolata került.⁴⁵

A másik gipszminta a Budapesti Műszaki Egyetemen kötött ki, és jelenleg is ott van. Erről több további öntvényt készítettek. 1930-ban Klebelsberg Kuno Szegedet ajándékozta meg egy újabb példánnyal, amelyet 1938-ban avattak fel, majd 1959-ben került a mai helyére. 2012-ben Sepsiszentgyörgyön állították fel a legújabb másolatot a szoborról, amelynek az elkészítése kilenc hónapot vett igénybe. (Az eredetit hajdan egyetlen darabban öntötték ki, a mostanit 54 elemből tudták összeállítani.)

A felsorolt másolatok szolgálai követték a prágai szobor téves kiegészítését, a hosszú lándzsát, a markolat felőli végére illesztett zászlócskával, amely valójában a lándzsa csúcsa alatt szokott lenni! Valamelyik másolat öntésekor érdemes lett volna, a korabeli ikonográfiai párhuzamok nyomán, az elveszett pajzsot pótolni és a sziklán az egykor álló leány alakját megformázni. Ez segített volna elképzelni, hogy milyen lehetett a Kolozsvári testvérek Szent György-szobra a kompozíció eredeti teljességében.

*

Ezzel a történeti áttekintéssel köszöntöm a 2021. március 15-én 75. életévét betöltő Szondi Györgyöt. Születésekor Ausztriában, a karintiai Feffernitz Dráva menti magyar menekülttáborában ott lengett a megszállási zónát jelképező brit zászló, amelynek a közepében a nagy piros kereszt Szent Györgynek, Anglia védőszentjének a jelképe.⁴⁶

⁴⁵ Murádin Katalin – Murádin Jenő, *Levéltári források a kolozsvári Szent György-szobor történetéhez*, Magyar Műemlékvédelem, Budapest, 2006, 287–293.; Révész Emese, *Az emlékezés és felejtés kertje. Az Epreskert és szobrai*, Múzeumcafé, 61. Kert: a táj mint műemlék, Budapest, 2017, 77–114.

⁴⁶ Szondi György = *Kilencvenhárom jeles hetvenes*, Napút, 17 (2015), 10. szám, 44. – Cseresnyés Ferenc, *A magyarok hazatelepülése Ausztria brit övezetéből (1945–1947)*, Világtörténet, 17 (1995), tavasz / nyár, 58–65.

Ünnepelt barátunk a keresztségben a György nevet kapta. Születéskori vezetékneve, a Sal, egy régi magyar becézőnév, a Salamon név rövidülése.⁴⁷ Változata, a Sál, a Saulból jött létre, miként a Paulból a Pál. A Sal személynév a XIII. századbeli *Várad i regestrumban* többször is előfordul.⁴⁸ A Salból azonban nemcsak keresztnév és helynév lett, hanem a Sal családnév is.⁴⁹ A Sal mint vezetéknev a XIX. században újból felbukkant Váradon, a Kolozsvári testvérek egykori működési helyén, hiszen a tekintetes Sal Ferenc (Gyula, 1835–Nagyvárad, 1909), ügyvéd és műkedvelő költő, 1875-től 1897-ig e város polgármestere volt. Unokahúgával, a verselgető Sal Margit kisasszonnyal, Ady Endre nagyváradi újságíróként találkozott 1900-ban.⁵⁰

Illendőnek látszott az, hogy Szent György vitéz magyarországi vonatkozásaival tisztelegjek Szondi György előtt. Jómagam Vitézlő Uramnak szoktam őt szólítani, immár nemcsak várvédő hős druszája miatt, hanem a leánymentő és sárkánnyal bátran szembeszálló lovag erkölcsi példázata miatt is.

Sal 1418: Michael Sal (ÓMOlv. 240), 1443, 1446: Sal Ø (Csánki 5:225), 1462: Sal Ø (Zala m. 179), 1467: Jacobus Sal (Erd. Fehér m. 34), 1471: petrum Sal (HazOkm. 3:425), 1488: Sal Ø (Veszprém m. 285), 1489: Dominicus Sal (Erd. Fehér m. 34), 1498: Sol Ø, 1507: Sal Ø (Csánki 2:847), 1527/1527: Bernardum Sal (Sopron tört. 1/7:239), 1548: Petrus Sal (Heves m. lt. 105), Ambrosius Sal (i.m. 106), 1549: Petrus Saal (Heves m. lt./2:95), Andreas Saal, Thomas Saal (i.m. 310), 1554: Saal [Balázs] (Vas vm. I. 8), 1558: Franciscus Sal (Sopron vm. 2:629), 1574: Iacobus Saal (Pozsonyi urad. 184), 1599: Sal Pal (Erdélyi SzT. 3:238), 1720: Steph(anus) Sál (OL Bars m. 131), Mathias Sál (OL Esztergom 15), Petrus Sáll (OL Hont m. 206), Geor(gius) Sall (OL Vas m. 138). – L. még Nagy Iván 10:20; Kempelen 9:204.

< Sal becézőnév (a Salamon r. egyházi személynév rövidülése) / Sál r. egyházi személynév (a Saul < lat. Saulus név alakváltozata). Az adattár jelentős részében a Sal és Sál csn.-ek – az á jelöletlensége miatt – nem választhatók szét. M: apanév. – Vö. Saul, Sávolyt.

⁴⁷ Kázmér Miklós, *Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század*, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1993, 906.

⁴⁸ *Ritus explorandae veritatis*, Colosvarii, 1550, K1r: Sol filius Salomonis ..... soror ipsius Sol nomine Sebe; O1r: Sol et Boudun filios Sacicu; O3v: Sal et Bodun.

⁴⁹ Csánki Dezső, *Helynév-családok*, Magyar nyelv, 2 (1906) 9. szám, 385–395. (Saul névből leszármazó helynév-családról). – Szabó T. Attila, *A középkori Saul, Sal név és egyebek* = Szabó T. Attila, *Nép és Nyelv*, Kriterion, Kolozsvár, 1980, 64–65.

⁵⁰ Szerkesztői üzenet, Színházi Újság, 1900. november 18.